

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND INTELLECTUAL PROPERTY: MODERN CHALLENGES OF LEGAL REGULATION

Маркович Х.М., д.філос. з права,
ст. викладач кафедри цивільного права та процесу
Національний університет «Львівська політехніка»
orcid.org/0000-0002-6243-4651

Гнатко А.О., студентка III курсу
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
orcid.org/0009-0006-9822-8979

Стаття присвячена висвітленню ключових проблем інтелектуального права, що виникають у процесі розвитку сучасних ШІ-систем, включно з питаннями використання навчальних датасетів, авторських прав на твори, створені ШІ, а також правового статусу продуктів алгоритмічної творчості. Активна інтеграція ШІ у медицину, освіту, транспорт, промисловість, правосуддя й комерційний сектор зумовлює потребу у формуванні комплексної правової бази, здатної забезпечити захист прав і свобод людини, установити межі допустимого використання технологій та запобігти потенційним зловживанням.

На основі аналізу практики США продемонстровано, що численні позови правовласників до компаній-розробників, зокрема OpenAI, свідчать про зростання конфліктності у сфері інтелектуальної власності. Підкреслено, що відсутність усталених правових критеріїв для оцінки добросовісного використання, технічна складність встановлення масштабу використання захищених творів, а також неоднозначність підходів до кваліфікації алгоритмічної творчості унеможливають формування стабільної судової практики.

Окремо розглянуто Акт Європейського Союзу про штучний інтелект (AI Act, 2024), який є першим комплексним нормативним актом у сфері регулювання ШІ. Показано класифікацію його рівнів ризику, механізми контролю, санкції за порушення, а також критику щодо недостатньої адаптованості документа до систем штучного інтелекту загального призначення, зокрема великих мовних моделей. Одночасно проаналізовано основні недоліки AI Act, серед яких – непридатність традиційної категоризації ризиків до систем загального призначення, надмірна загальність ряду норм, а також відсутність чітких положень щодо авторських прав на твори, створені ШІ, та щодо правомірності використання навчальних датасетів.

У статті також окреслено міжнародні ініціативи у сфері регулювання інтелектуальної власності та штучного інтелекту, включно з діяльністю Генеральної Асамблеї ООН та Всесвітньої організації інтелектуальної власності, які підкреслюють зростаючу потребу в глобальній координації політики. Зроблено висновок про необхідність створення комплексного законодавчого підходу для забезпечення балансу між інноваціями, комерційними інтересами та захистом прав авторів у новій техноцентричній реальності.

Ключові слова: штучний інтелект, інтелектуальна власність, авторське право, навчальні дані, великі мовні моделі, правове регулювання.

The article is devoted to highlighting key intellectual property law issues that arise in the development of modern AI systems, including issues of the use of training datasets, copyright for works created by AI, as well as the legal status of products of algorithmic creativity. The active integration of AI into medicine, education, transport, industry, justice, and the commercial sector necessitates the formation of a comprehensive legal framework capable of ensuring the protection of human rights and freedoms, establishing the boundaries of permissible use of technologies, and preventing potential abuses.

Based on the analysis of US practice, it is demonstrated that numerous lawsuits by copyright holders against development companies, in particular OpenAI, indicate an increase in conflicts in the field of intellectual property. It is emphasized that the lack of established legal criteria for assessing fair use, the technical complexity of establishing the scale of use of protected works, as well as the ambiguity of approaches to the qualification of algorithmic creativity make it impossible to form a stable judicial practice.

The European Union Act on Artificial Intelligence (AI Act, 2024), which is the first comprehensive regulatory act in the field of AI regulation, is separately considered. The classification of its risk levels, control mechanisms, sanctions for violations are shown, as well as criticism of the document's insufficient adaptability to general-purpose artificial intelligence systems, in particular large language models. At the same time, the main shortcomings of the AI Act are analyzed, including the unsuitability of the traditional categorization of risks to general-purpose systems, the excessive generality of a number of norms, and the lack of clear provisions on copyright for works created by AI and on the legality of using training datasets.

The article also outlines international initiatives in the field of intellectual property and artificial intelligence regulation, including the activities of the UN General Assembly and the World Intellectual Property Organization, which highlight the growing need for global policy coordination. The conclusion is made about the need to create a comprehensive legislative approach to ensure a balance between innovation, commercial interests, and protection of authors' rights in the new technocentric reality.

Key words: artificial intelligence, intellectual property, copyright, training data, big language models, legal regulation.

Постановка проблеми. З огляду на стрімкий розвиток штучного інтелекту (далі – ШІ), у людства виникає потреба в правовому врегулюванні суспільних відносин, пов'язаних із його застосуванням. ШІ дедалі активніше впроваджується в різні сфери життя – медицину, освіту, промисловість, транспорт, правосуддя, а також у сферу біз-

несу. У зв'язку з цим постає нагальна необхідність захисту прав і свобод людини, недопущення зловживань, а також забезпечення безпечного та етичного використання цього інструменту як у приватних, так і в комерційних цілях.

Постає логічне запитання: чи існує на сьогодні повноцінна правова база, яка здатна належним чином забезпе-

чити врегулювання зазначених питань? На жаль, більшість країн світу, включно з Україною, поки що лише перебувають на етапі формування відповідного законодавства.

Метою статті є дослідження сучасних викликів у контексті розвитку та застосування технологій штучного інтелекту, аналіз міжнародних і національних підходів до регулювання та безпечного користування ШІ.

Стан опрацювання проблематики. Проблема правового регулювання штучного інтелекту та його взаємодії з інститутом інтелектуальної власності є відносно новою, проте вже активно висвітлюється у сучасному науковому просторі. Помітну роль у розробленні теоретичних і практичних підходів відіграють матеріали галузевих дослідників, які аналізують правові виклики використання навчальних датасетів, відповідальність розробників ШІ та особливості судових спорів у сфері авторського права. У статті значну увагу приділено офіційним документам, зокрема Акту Європейського Союзу про штучний інтелект (AI Act), резолюціям Генеральної Асамблеї ООН та тематичним матеріалам Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WOIP).

Виклад основного матеріалу. Для законодавчого регулювання ШІ 2025 рік є надзвичайно важливим. У попередні роки ми мали можливість спостерігати за процесом його розвитку. Тоді ШІ був для загального користувача не більш ніж розвагою або слабofункціональним інструментом, який використовувався для навчання чи роботи. Сьогодні ж ШІ став важливою частиною культурного пласту суспільства та відправною точкою для багатьох компаній, які застосовують методи машинного навчання у своїх проєктах. Саме тому постало питання про законодавче врегулювання цієї «сірої зони», і початок цього активного процесу ми можемо спостерігати вже протягом 2025 року.

Робін Чатвуд, член міжнародної юридичної фірми Dentons, у своїй статті зазначає, що інтелектуальна власність на дані, які використовуються для навчання моделей ШІ, стає активним предметом законодавчих дискусій та є ключовим питанням у судових справах, які заповнили суди по всьому світу, та, зокрема в США [1]. Поки що законодавці часто ігнорують це питання, адже головною країною, яка бере участь у розробці моделей ШІ, є США – держава з агресивною капіталістичною моделлю.

Це можна пояснити тим, що основними партнерами та спонсорами компанії OpenAI, яка створила гіганта на ринку ШІ – ChatGPT, є такі компанії, як Amazon, Microsoft, SoftBank Group, а також такі особи, як Ілон Маск, Сем Альтман та Грег Брокман [2]. Ці компанії та люди мають мільярди активів та очікують на такі ж прибутки від розвитку ШІ, тож наразі регулювання цієї сфери, яке може загрожувати зростанню їх капіталів, їм не вигідне. Проте з часом суспільство неминуче вимагатиме захисту своїх прав у цій новій і ще не врегульованій правовій сфері.

У своїй статті Робін Чатвуд наводить приклади позовів у суди США творців музичних та художніх творів до OpenAI щодо використання їхніх продуктів для навчання моделей ШІ. Вона зазначає, що справи про привласнення їхніх робіт не були задоволені судом, або справи відклалися та їх розгляд постійно переносився. З цих причин очікується, що в багатьох судових справах у майбутньому ключову роль відіграватимуть конкретні технічні аспекти процесу навчання штучного інтелекту, ступінь подібності згенерованих моделей до оригінальних авторських творів, а також оцінка згідно з критеріями добросовісного використання. У низці правових систем порушення авторських прав може мати місце тоді, коли особа виконує дії, що охоплюють використання всього твору або його значної частини без дозволу правовласника. Якщо навчальні дані захищені авторським правом, використання їх для тренування ШІ-моделей цілком логічно може вважатися порушенням авторських прав [1].

У більшості країн відсутні прямі винятки, які б дозволяли добросовісне використання у подібних випадках.

Водночас у деяких державах, таких як Велика Британія чи Австралія, законодавство передбачає обмежені виключення для певних видів діяльності. Так, у Великій Британії існує обмежене виключення для текстового та дата-майнінгу (TDM), однак його сфера дії є доволі вузькою [3]. В окремих країнах таке виключення взагалі не передбачено, а чинні правила добросовісного використання досить жорсткі й, найімовірніше, не забезпечують достатнього захисту у сфері навчання ШІ. Крім того, ці положення зазвичай не охоплюють використання конфіденційної інформації або комерційних таємниць.

Першопрохідцем у створенні законодавства, що безпосередньо стосується регуляції ШІ є Європейський Союз (далі – ЄС). У 2024 році він створив прогресивний акт про штучний інтелект (AI Act), що є першим комплексним законодавством у світі, яке класифікує ШІ-системи за рівнем ризику та встановлює відповідні вимоги до їх використання. Акт ЄС про штучний інтелект є обов'язковим до виконання нормативно-правовим актом у межах Європейського Союзу. Це регламент, тобто одна з найвищих форм законодавства ЄС, яка має пряму дію у державах-членах і не потребує додаткової імплементації у національне законодавство [4].

Акт ЄС про штучний інтелект (AI Act) класифікує системи штучного інтелекту на чотири категорії ризику: неприйнятний, високий, обмежений та мінімальний, що покладає відповідне регуляторне навантаження на їхніх постачальників. Але чотири категорії ризику статично залежать від сфер застосування систем ШІ. Наприклад, ШІ для розпізнавання облич або для визначення соціальних рейтингів вважаються неприйнятно ризикованими та заборонені статтею 5. Аналогічно, ШІ, що використовуються в таких сферах, як освіта, зайнятість, міграція, юстиція та правоохоронна діяльність, вважаються високоризикованими і тому проходять процедури оцінки відповідності та потребують додаткових гарантій, згідно зі статтею 8 Акту [4].

Оскільки цей Акт є першим нормативним документом, що спрямований на регуляцію застосування штучного інтелекту, такий очікувано стикається з критикою з боку наукової спільноти. Основні зауваження стосуються його неповної опрацьованості, а також надто загальної та нечіткої класифікації рівнів ризику, які можуть виникати внаслідок використання ШІ.

Зокрема, категоризація ризиків, запропонована в AI Act, є недостатньо ефективною для регулювання систем штучного інтелекту загального призначення. Йдеться про так звані базові моделі або моделі великого мовного охоплення (LLM), які характеризуються універсальністю, багатофункціональністю та, іноді, непередбачуваністю навіть для їхніх творців [5]. До таких систем належить, наприклад, ChatGPT, а також інші подібні інструменти, здатні генерувати тексти, що охоплюють найрізноманітніші теми.

Незважаючи на наявність фільтрів і модерацийних систем, відповіді, які генерує подібне програмне забезпечення, іноді можуть містити шкідливий або дезінформуючий контент. Вони можуть включати аморальні висловлювання, неправдиві факти, а також інформацію, яку зазвичай не слід розголошувати користувачам. Окрему проблему становить той факт, що частина користувачів навмисно намагається обійти встановлені обмеження та правила використання таких платформ, що, своєю чергою, ускладнює контроль за їх безпечним функціонуванням [6].

Враховуючи те, що AI Act є обов'язковим до застосування на всій території Європейського Союзу, документ передбачає систему жорстких санкцій, які застосовуються у разі порушення його положень з боку держав-членів або суб'єктів господарювання. Однею з ключових цілей цього нормативного акта є гарантування людиноцентричності штучного інтелекту, що передбачає безумовне дотримання

прав і свобод людини під час розробки, впровадження та експлуатації ШІ-систем. З огляду на цю мету, встановлення суворих штрафних санкцій є логічним інструментом правозастосування, що має на меті забезпечити дієве виконання норм.

Зокрема, у частині третій статті 99 AI Act закріплено положення про відповідальність за невиконання положень статті 5, яка містить перелік заборонених практик у сфері штучного інтелекту. Такі порушення тягнуть за собою накладення адміністративних штрафів у розмірі до 35 000 000 євро, або, у разі, якщо порушення було вчинено юридичною особою, – до 7% від її загального світового річного обороту за попередній фінансовий рік. Вибір застосовуваної санкції залежить від того, яка з двох сум є більшою, що має на меті забезпечити ефективне стримування навіть для транснаціональних корпорацій із мільярдними прибутками [4].

Також у документі передбачено інші градації відповідальності, залежно від рівня ризику та характеру порушення, що створює багаторівневу систему правового регулювання, у якій держава має змогу впливати на розробників і користувачів ШІ за допомогою чітких, прозорих та уніфікованих механізмів відповідальності.

Проте усі раніше зазначені аспекти Акту, як можна помітити, стосуються саме етичних питань щодо використання ШІ, класифікації сфер його застосування за рангами та описання потенційних загроз, які можуть спричинятися зловживанням цим інструментом. У документі багато уваги приділено визначенню високоризикових сфер, у яких ШІ може впливати на права людини, наприклад, у сфері правосуддя, охорони здоров'я чи безпеки. Також описано ті випадки, коли використання ШІ взагалі заборонене, як наприклад, у разі спроби впливу на поведінку людей без їхньої згоди.

Хоча це є першим законодавчим актом у сфері регуляції ШІ, найбільш нагальні питання так і не були розглянуті та зафіксовані, що демонструє неготовність сьогодишньої системи до фундаментальних змін. Попри те, що AI Act містить загальні положення про прозорість, відповідальність і етичне використання штучного інтелекту, він омиває кілька важливих аспектів, які вже сьогодні викликають суперечки та правові колізії.

Серед таких питань – право на витвори, створені штучним інтелектом, а також інтелектуальне право авторів, на роботах яких ці моделі навчалися. Наразі не існує єдиного підходу до того, кому належать права на контент, згенерований ШІ: розробнику моделі, користувачу, чи взагалі нікому. Керівні принципи Бюро авторського права США зазначають, що контент, створений ШІ, який не має авторства людини, не є захищеним авторським правом [9]. Це відкриває для підприємців широкі можливості у сфері реклами та допомагає зберегти кошти на роботі дизайнерів.

Верховний суд Великої Британії підтримав попередні рішення, які підтверджували, що винаходи, створені штучним інтелектом, не можуть бути запатентовані, у справі DABUS 2024 року, яка стосувалася системи штучного інтелекту DABUS. Патентне відомство Великої Британії, UKIPO, відхилило патентні заявки, оскільки в них не було вказано ім'я людини-винахідника [8]. Справа DABUS підкреслює принципове юридичне питання: чи можна юридично визнати системи штучного інтелекту винахідниками? Вона також викликає ширші занепокоєння щодо того, як слід визначати та приписувати винахідництво в епоху штучного інтелекту. Ключовим викликом є визначення того, чи є інновації ШІ справжньою творчістю, чи лише результатами їхнього програмування та алгоритмів [10].

Ще складнішою є ситуація з навчальними датасетами, які часто включають твори мистецтва, наукові тексти,

фотографії, музику та інший контент, створений людьми. Багато з цих матеріалів використовуються без дозволу авторів, що викликає обґрунтовану критику з боку прав власників та творчих спільнот. Ще у 2019 році для захисту власних даних групою американських стартаперів було розроблено систему захисту інтелектуальної власності завдяки системі блокчейн, можна сказати – це цифровий журнал або реєстр, у якому записується інформація про транзакції або події, і ця інформація не може змінюватися або видалятися без згоди всіх учасників. Так для того, щоб права людей у ході навчання моделей ШІ були забезпечені, при створенні бази даних кожний з елементів реєструвався у системі та фіксувався за допомогою хеш-файлу або цифрового підпису особи. Хоч цей метод і застосовується окремими компаніями, проте, за загальним правилом при навчанні ШІ, розробники використовують відкриті джерела, проте не фіксують у ході навчання власників відповідного контенту через відсутність законодавчих меж, які б зобов'язували їх до цих дій [7].

Також відсутні чіткі норми щодо компенсацій авторам за використання їхньої інтелектуальної праці, що може стати причиною масштабних судових позовів у найближчі роки. У деяких країнах уже точаться дискусії щодо створення механізмів ліцензування або внесення авторських робіт до спеціальних реєстрів, доступ до яких моделі ШІ могли б отримувати лише за згодою правовласників. Проте ці підходи досі залишаються лише на рівні пропозицій.

У березні 2024 року Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію, спрямовану на просування «безпечного, надійного та відповідального штучного інтелекту». У документі підкреслюється важливість дотримання прав людини, потенціал ШІ для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР), а також необхідність забезпечення справедливого міжнародного співробітництва у сфері доступу до передових технологій [11].

Ще у грудні 2019 року Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) започаткувала відкритий процес консультацій щодо формування політики у галузі штучного інтелекту та інтелектуальної власності, на який надійшло понад 250 пропозицій. На основі отриманих відгуків у травні 2020 року ВОІВ оприлюднила оновлений тематичний документ [12].

Під час десятої сесії засідання ВОІВ у 2024 році головною темою дискусії стало питання: чи підлягають авторсько-правовому захисту твори, створені штучним інтелектом. Таке багатостороннє обговорення продемонструвало потребу у продовженні дискусій щодо взаємодії ШІ та інтелектуальної власності як на глобальному, так і на національному рівнях [13].

Висновки. Резюмуючи розглянуту вище інформацію, можна впевнено заявити, що інтелектуальне право у сучасному світі, де розвиток ШІ тільки набирає обертів, є незахищеним у тій мірі, у якій цього вимагають творці оригінального контенту. Висувається багато спірних гіпотез щодо присвоєння авторства ШІ та наділення його певними правами, що зробить цей інструмент повноцінним суб'єктом, а не об'єктом правовідносин. Проте стверджувати, що ці зміни знищують інститут інтелектуального права або «відбирають» роботу у реальних творців, вважаємо, недоречно. Світ різко змінюється, а з ним і правила, закони та умови ринку праці, однак це не означає, що ми повинні гальмувати прогрес, а навпаки – підлаштовуватися. З часом сфера використання контенту штучним інтелектом буде врегульована, проте сьогодні це не є вигідним ні для світових лідерів, статки яких вкладені у розвиток продуктів штучного інтелекту, ні для розробників, які створюють високотехнологічне майбутнє тут і зараз.

ЛІТЕРАТУРА

1. AI and intellectual property rights. Dentons. URL: <https://www.dentons.com/en/insights/articles/2025/january/28/ai-and-intellectual-property-rights>
2. OpenAI supporters. URL: <https://openai.com/index/openai-supporters/>
3. The text and data mining. URL: <https://www.ucl.ac.uk/library/learning-teaching-support/ucl-copyright-advice/copyright-depth/text-and-data-mining-tdm-exception>
4. Акт ЄС про штучний інтелект (AI Act). 2024. URL: <https://artificialintelligenceact.eu/ai-act-explorer/>
5. Novelli, C., Casolari, F., Rotolo, A., Taddeo, M., & Floridi, L. Taking AI risks seriously: a new assessment model for the AI Act. *AI & SOCIETY*, 39 (5). 2024. p. 2-5 URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4447964
6. The issue generated a major debate, resulting in the proposal of a series of amendments to the draft AIA: URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/06/artificial-intelligenceact-council-calls-for-promoting-safe-ai-that-respects-fundamentalrights/>
7. Somy, N. B., Kannan, K., Arya, V., Hans, S., Singh, A., Lohia, P., & Mehta, S. Ownership preserving AI market places using blockchain. In: *2019 IEEE International conference on blockchain (Blockchain)*. IEEE, 2019. p. 156-165. URL: <https://arxiv.org/abs/2001.09011>
8. Eden Winlow. The End of the Road for DABUS and Dr Thaler at the UK Supreme Court. January 16, 2024. URL: <https://patentblog.kluweriplaw.com/2024/01/16/the-end-of-the-road-for-dabus-and-dr-thaler-at-the-uk-supreme-court/>
9. United States Copyright Office. URL: <https://www.copyright.gov/>
10. Kelvin L. Nkai. AI-generated content and IP rights: Challenges and policy considerations. 7 February 2025. URL: <https://www.diplomacy.edu/blog/ai-generated-content-and-ip-rights-challenges-and-policy-considerations/>
11. United Nations General Assembly. *Seizing the opportunities of safe, secure and trustworthy artificial intelligence systems for sustainable development (A/RES/78/234)*. March 21, 2024. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4043244?ln=en&v=pdf>
12. World Intellectual Property Organization. *Revised Issues Paper on Intellectual Property Policy and Artificial Intelligence*. May 29, 2020. URL: https://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=499504
13. World Intellectual Property Organization. *10th Session of the WIPO Conversation on Intellectual Property and Artificial Intelligence: AI Output – To Protect, or Not to Protect*. November 5–6, 2024. URL: https://www.wipo.int/en/web/frontier-technologies/frontier_conversation

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025